

Kitap Tanıtımı ve Tenkitler

Milel ve Nihal, 15 (2), 2018
doi: 10.17131/milel.505045

Manetho, with an English Translation, tr., ed.: William Gillan Waddell (Harvard University Press, Cambridge, 1940. Tekrar baskılar: 1948, 1956, 1964, 1971, 1980, 2004), 256 s.

Aegyptiaca (Mısır Tarihi) MÖ. 3. yüzyılda yaşamış olan Mısırlı rahip Manetho¹ tarafından Yunanca olarak kaleme alınmış bir kitaptır. Sebennytus'ta² doğan Manetho, Heliopolis Tapınağı'nda başrahip olarak görev yapmıştır. Hayatı hakkında çok fazla bilgi bulunmayan Manetho'nun Serapis kültürünün Mısır'a tanıtılmasında önemli bir rol oynadığı düşünülmektedir. Aegyptiaca haricinde Sothis Kitabı, Kutsal Kitap, Fiziksel Doktrinlerin Özeti/Özü, Festivaller, Antik Ritüeller ve Din, Kyphi Yapma, Herodotos'u Tenkit adlı çalışmalar da Manetho'ya atfedilmektedir. Bu eserlerden Sothis Kitabı'nın ona ait olmadığı kesin olarak bilinmektedir. Diğerlerinin müstakil kitaplar mı olduğu yoksa bir kitabın bölümünü mü oluşturduğu konusu ise hala tartışmalıdır.

Araştırmacılar arasında tartışmalı olan bir diğer konu da kitabın yazılış amacıdır. Kaynaklarda Aegyptiaca'yı neden yazdığıyla ilgili Manetho'nun herhangi bir ifadesi yer almamaktadır. Bu nedenle araştırmacılar kitabın yazılış amacı ile ilgili iki farklı varsayımda bulunmuşlardır. Bunlardan ilkinde göre, Manetho, I. Ptolemy

---

¹ Manetho ismi "Thoth'un gerçeği/doğrusu" ya da "seyis/çoban" anlamına gelmektedir.

² Günümüzde Samannoud olarak adlandırılan Sebennytus, Nil Deltası'nda bulunan şehirlere biridir.

Soter (hük. MÖ. 323-285) ya da II. Ptolemy Philadelphus'un (hük. MÖ. 285-246) isteği üzerine kitabını kaleme almıştır. İkincisine göre o, kitabını kendi isteğiyle Mısır tarihiyle ilgili doğru bilgiler sunmak ve Herodotos'un (yaklaşık olarak MÖ. 484-425) Mısır'a ilgili vermiş olduğu bilgileri düzeltmek amacıyla yazmıştır. Manetho, kitabında kral/tanrıların hüküm sürdüğü dönemden başlayarak İkinci Pers İktidarı döneminin (MÖ. 343-332) sonuna kadar Mısır'ı yöneten kraların kimler olduğu ve yönetimlerinin ne kadar sürdüğüyle ilgili bilgileri kronolojik bir düzen içerisinde vermektedir. Kitap, hem Mısır tarihiyle ilgili en eski kaynaklardan biri olması hem de Yunan kültürünün baskın olduğu bir dönemde yabancılara/Yunanca konuşanlara Mısır kültürüyle ilgili bilgiler vermesinden dolayı önem arz etmektedir.

Günümüze kadar ulaşamayan bu eserin içeriğine özellikle Flavius Josephus (ö. 100) ve Hıristiyan kronik yazarları Julius Africanus (ö. 240), Eusebius (ö. 339) ve George Syncellus'un (ö. 810'dan sonra) Manetho'dan yaptıkları alıntılar sayesinde ulaşmak mümkün olmaktadır. Bu yazarların eserlerinde geçen bilgilerin ne kadarının Manetho'nun orijinal eserini yansıttığı ne kadarının ise üzerinde oynama yapıldığı tam olarak tespit edilememiştir. Manetho'nun kitabını oluştururken hangi kaynaklardan faydalandığı da kesin olarak bilinmemektedir. Ancak rahip olmasından dolayı araştırmacılar, onun tapınak arşivlerine kolayca erişebildiğini ve hiyeroglifleri okuyabildiğini düşünmekte, Abydos Kral Listesi, Karnak Kral Listesi, Sakkara Kral Listesi, Turin Papirüsü ve Palermo Taşı gibi kralların isimlerinin yazılı olduğu kaynaklardan faydalanmış olabileceğini iddia etmektedirler.

Fuad al-Awwal Üniversitesi'nde (günümüzde Kahire Üniversitesi) Klasikler Bölümü Profesörü William Gillan Waddell (1884-1945), yukarıda saydığımız yazarların eserlerindeki bilgileri kullanarak Manetho'nun kitabını Yunancadan İngilizceye çevirmiştir. Bu yazarlarla sınırlı kalmayan Waddell, Aegyptiaca'nın çevirisini yaparken Theophilus'ın (ö. 183-5) ve Malalas'ın (ö. 578) eserlerinden de alıntılar yapmıştır. Loeb Classical Library serisinden ilk defa 1940 yılında çıkan kitap, sonrasında üzerinde değişiklikler yapılmaksızın

sonraki yıllarda yeniden basılmıştır.³ Bu seriden çıkan kitap aslında iki farklı kitabın birleşimidir. Kitabın ilk kısmında Frank Egleston Robbins'in (1884–1963) çevirisini yaptığı Ptolemy'nin Tetrabiblos adlı kitabı yer alırken, ikinci kısmında Waddell tarafından çevirisi yapılan Manetho'nun Aegyptiaca'sı ve diğer eserleri yer almaktadır. Kitabın hazırlanma sürecinde Waddell, Percy E. Newberry (1869-1949) ve Battiscombe Gunn (1883-1950) gibi Mısır bilimcilerin görüşlerinden de faydalanmıştır.

Kitap, yalnızca Manetho'nun Mısır Tarihi adlı eserinin çevirisinden müteşekkil olmayıp ona atfedilen Kutsal Kitap, Fiziksel Doktrinlerin Özeti/Özü, Festivaller, Antik Ritüeller ve Din, Kyphi Yapma, Herodotos'u Tenkit gibi eserlerin çevirisini de içermektedir. Ayrıca yazar giriş bölümünde Manetho'nun hayatı ve eserleriyle ilgili genel bilgiler verip bazı tartışmalardan bahsetmekte, ek bölümünde ise Pseudo-Manetho, Eratosthenes, Eski Kronik ve Sothis Kitabı'na yer vermektedir.

Waddell, hem İngilizce metni hem de Yunanca metni vererek metinleri karşılaştırma olanağı sağlamıştır. Aegyptiaca, farklı kitapların içerisinde bulunan bilgiler bir araya getirilerek oluşturulduğu

---

³ Gerald P. Verbrugge ve John M. Wickersham tarafından kaleme alınan *Berosos and Manetho, Introduced and Translated: Native Traditions in Ancient Mesopotamia and Egypt* adlı kitap Manetho'nun eserleriyle alakalı yapılan çalışmalardan bir diğeridir. 2001 yılında Michigan Press'ten çıkan bu kitap, iki kitabın birleşiminden oluşmaktadır. Kitabın ilk kısmında Manetho'nun çağdaşı olan Babilli rahip Berosos'un "Babil Tarihi" adlı kitabının çevirisine, ikinci kısmında ise Manetho'nun "Mısır Tarihi" adlı kitabının ve diğer çalışmalarının çevirisine yer verilmektedir. Yazarlar, Aegyptiaca'yı ele alırken öncelikle Africanus ve Eusebius'un kitaplarında geçen 31 Hanedanlıkla ilgili bilgileri tablolaştırarak okuyucuya sunmuşlardır. Ardından Josephus, Malalas gibi yazarların kitaplarında geçen bilgileri fragmanlar/parçalar şekline yazmışlardır. Manetho'nun diğer eserlerinin de tanıtılmasının ardından Eski Krallık Yıllıkları, Palermo Taşı, Turin Papirüsü, Abydos Kral listesi vb. gibi kral listelerinin olduğu kaynaklarla, Manetho'nun verdiği isimler ve bunların modern dönemde kullanımlarını tablolaştırarak okuyucuya sunulmuştur. Kendi numaralandırma sistemlerindeki bilgilerin Waddell ve Jacoby'nin kitaplarında nereye tekabül ettiğini gösteren yazarlar bu şekilde kitabı tamamlamışlardır.

için özellikle sayısal değerlerde çelişkiler olduğu görülmektedir. Ayrıca kitaplardan alınan bilgiler yazar tarafından 1. fragman/parça, 2. fragman vs. şeklinde bölümlenip her bir parçanın yanına nereden alındığı yazılarak bilgiler okuyucuya sunulmuştur. Toplanan bilgilere göre Manetho, Aegyptiaca'yı üç kitap (bölüm) şeklinde yazmıştır.

Aegyptiaca'nın birinci kitabında yeryüzünün yaratıldığı zamandan 11. Hanedanlığa kadar geçen dönemde Mısır'ı yöneten kralların adlarına ve yönetim sürelerine yer verilmektedir. Buna göre Mısır'ı yöneten ilk kral/tanrı Hephaestus'tur (Ptah). Hephaestus'tan sonra, Helios (Ra), Sosis (Shu), Chronos (Geb), Osiris, Typhon (Seth) ve Orus (Horus) gibi tanrılar Mısır'ı yönetmiştir. Ares, Apollo, Zeus gibi yarı tanrıların yönetiminin ardından da Mısır, Ölü Ruhlar⁴ tarafından yönetilmeye başlanmıştır.

Aşağı ve Yukarı Mısır'ı birleştirip Mısır hanedanlık zincirini başlatan ilk kral Menes'tir. Kaynaklar 1. Hanedanlığın Tinis kökenli 8 kraldan oluştuğu konusunda hemfikirdir, ancak bunların isimleriyle tahta buldukları süre farklılık göstermektedir. 2. Hanedanlık da Tinis kökenli 9 kraldan oluşmaktadır. Bu dönemin en önemli olayları Memfis'te Apis'e, Heliopolis'te Mnevis'e ve Mendes keçisine tapınılması, kadınların da kral olabileceklerinin ilan edilmesi ve Nil'in 11 gün boyunca balla karışmış bir şekilde akmasıdır (s. 35, 37). 3. Hanedanlığın⁵ kralları Memfis kökenlidir. 8 ya da 9 kralın oluşturduğu bu hanedanlık zamanında Libyalılar Mısırlılara karşı ayaklanmıştır. Bu dönemin önde gelen kişilerinden biri ilk defa kesme taştan yapılar inşa eden mimar ve tabip olan Imuthes'tir. (Imhotep). 4. Hanedanlık⁶ 8 ya da 17 kraldan oluşmaktadır. Bu kralların her biri farklı kökenlerden olan kraliyet ailelerinden gelmektedir.

⁴ İngilizcesi "Spirits of Dead" olan bu kelimeyle yarı tanrıların bir grubu kastedilmiştir. Ancak bu tanrıların kimler olduğu kitapta ismen belirtilmemiştir.

⁵ 1. Hanedanlıktan 3. Hanedanlığa kadar geçen dönem araştırmacılar tarafından Arkaik Dönem ya da İlk Hanedanlar Dönemi (MÖ. 2900-2545) olarak adlandırılmaktadır.

⁶ 4. Hanedanlıktan 8. Hanedanlığa kadar geçen dönem Eski Krallık (MÖ. 2543-2120) olarak adlandırılmaktadır.

Bu dönemde meşhur Keops Piramiti inşa edilmiş, ayrıca Suphis (Keops) tanrılara karşı kibirli davranmasının pişmanlığıyla “Kutsal Kitap” olarak adlandırılan bir kitap yazmıştır.

5. Hanedanlık Elephantineli (Asvan adası) 8 ya da 31 kraldan, 6. Hanedanlık ise Memfisli 6 kraldan oluşmaktadır. Nitocris bu dönemin kadın firavundur ve üçüncü piramidi inşa ettirmiştir. 7. Hanedanlık döneminde Mısır Africanus’a göre, Memfisli 70 kral tarafından 70 gün; Eusebius’a göre, 5 kral tarafından 75 gün; Eusebius’un Ermenice versiyonuna göre de 5 kral tarafından 75 yıl boyunca yönetilmiştir. 8. Hanedanlığın kaç kraldan oluştuğu ve bu kralların ne kadar süre yönetimde kaldıkları net değildir. 9 ve 10. Hanedanlıklar,⁷ Herakleopolisli krallardan oluşmaktadır. 11. Hanedanlıkta⁸ ise yönetim Diospolisli (Tebli) kralların eline geçmiştir.

Aegyptiaca’nın ikinci kitabında 12. Hanedanlıktan 19. Hanedanlığa kadar Mısır’ı yöneten kralların listesine yer vermiştir. 12. Hanedanlıkta Diospolisli 7 kral vardır. Bu dönemde Asya’nın tamamı Trakya bölgesine kadar kontrol altına almıştır. 13. Hanedanlık⁹ 453 yıl boyunca yönetimde kalan Diospolisli 60 kraldan, 14. Hanedanlık ise Xoisli (Khaset/Sakha) 76 kraldan oluşmaktadır.

15. Hanedanlık doğudan gelen Hyksosların Mısır yönetimine hâkim oldukları dönemdir. Hyk (krallar) ve sos (çoban) kelimelerinden oluşan Hyksos¹⁰ kelimesi, “çoban krallar” ya da “tutsak çobanlar” anlamına gelmektedir. Josephus bu kişilerin Arap olduklarına dair iddialar bulunduğunu söylerken (s. 85), Africanus’un kitabında onların Fenikeli oldukları geçmektedir (s. 91). Hyksoslar hiçbir çaba sarf etmeden Mısır’ı istila etmiş, şehirleri yakmış, tapınakları yıkmış, yerel halka zulmetmişlerdir. Kontrolü ele geçirmelerinin ardın-

⁷ Bu dönem Birinci Ara Dönem (MÖ. 2118-1980) olarak adlandırılmaktadır.

⁸ 11 ve 12. Hanedanlıkların dâhil olduğu dönem, Orta Krallık Dönemi (MÖ. 1980-1760) olarak adlandırılmaktadır.

⁹ 13. Hanedanlıktan 17. Hanedanlığa kadar geçen dönem İkinci Ara Dönem (MÖ. 1759-1539) olarak adlandırılmaktadır.

¹⁰ Kelimenin Antik Mısır dilindeki yazımı *hekau-hasut*’tur. *Heka* kral, *hasut* ise çoban anlamına gelmektedir.

dan da Salitis'i kral olarak atamışlardır. Kraliyet merkezini Memfis'e kuran Salitis, Aşağı ve Yukarı Mısır'dan vergi toplamış, garnizonlar kurmuş ve Bubastis'in doğusunda Auaris olarak adlandırılan bir şehir kurarak şehrin etrafını büyük surlarla çevirmiştir. Hyksoslar, Teb kralları ve Mısırlılar onlara karşı isyan başlatıncaya kadar tahtta kalmışlardır.

16. Hanedanlık kralları Africanus'ta Hyksosların devamı olarak verilirken, Eusebius'da yönetimin Tebli kralların eline geçtiğinden bahsedilmektedir. Africanus'ta 17. Hanedanlığın hem Hyksoslar hem de Tebli krallardan müteşekkil olan iki farklı krallıktan meydana geldiği geçmektedir. Eusebius'da ise 17. Hanedanlığın Hyksos krallarından oluştuğu ve Hz. Yusuf'un bu dönemde Mısır kralı olarak görev yaptığı bilgisine yer verilmektedir.

18. Hanedanlık¹¹ Josephus'ta, Amosis (I. Ahmose) tarafından Hyksosların Mısır'dan sürüldüğü ve Tebli kralların yönetimi ele geçirdiği dönem olarak verilmektedir. Mısır'dan ayrılan Hyksoslar Suriye'ye doğru yola çıkmış, Yahuda bölgesine yerleşerek Kudüs'ü kurmuşlar ve burada tapınak inşa etmişlerdir (s. 119). Manetho, Hyksosların Yahudiler olduğunu açıkça söylemese de Josephus onların Yahudi olduklarını iddia etmiştir.

Josephus, Manetho'nun ikinci bir rivayetine de kitabında yer vermektedir. Buna göre, Kral Amenophis tanrıları görmeyi ister. Ancak bunu yapabilmesi için Mısır'ı bütün cüzzamlılardan ve hastalıktan dolayı kirlenmiş olarak kabul edilen insanlardan temizlemesi gerekir. Bu yüzden Amenophis içlerinde Heliopolis rahiplerinden olan Osarseph adındaki cüzzamlı bir rahibin de olduğu 80.000 kişiyi Nil'in doğusundaki bir taş ocağına sürer. Bu insanlar eskiden Hyksosların başkenti olan Auaris'te yaşamaya başlarlar. Ancak bir süre sonra yaptıkları ağır işe daha fazla katlanamayarak Osarseph adındaki rahibin öncülüğünde ayaklanırlar. Osarseph Mısır tanrılarına artık tapınılmayacağına, Mısırlıların kutsal saydıkları hayvan-

¹¹ 18. Hanedanlıktan 20. Hanedanlığa kadar geçen dönem Yeni Krallık (MÖ. 1539-1077) olarak adlandırılmaktadır.

ların yenilebileceğine dair kurallar koyar. Hyksoslara elçi göndere- rek onların kral Amenophis'e karşı kendileriyle savaşmalarını ister. Bunu kabul eden Hyksoslar ordularıyla gelip Mısır yönetimini ele geçirirler. Amenophis ve oğlu Sethos (Ramses) Etiyopya'ya kaçar. 13 yıl sonra Etiyopya ordusunun da desteğiyle Amenophis, Hyksos- ları ve cüzzamlıları Mısır'dan sürerek yönetimi yeniden ele geçirir. Bu olayın ardından isyana öncülük eden rahip Osarseph, adını Musa olarak değiştirir (s. 131).

Manetho'dan aldığı bu rivayeti değerlendiren Josephus, baş- langıçta İsrailoğullarının Mısır kökenli olmadığına, onların dışarı- dan geldiğine ve sonrasında tekrar geri döndüklerine dair verilen bilgilerle bu rivayetin çeliştiğini söyleyerek Manetho'yu eleştirir. Ardından Josephus şu soruları sorarak Manetho'nun saçmaladığını göstermeye çalışır:

Amaç Mısır'ı temizlemekse neden cüzzamlılar ve hasta olanlar Mısır'ın dışına değil de taş ocaklarına gönderilip ardından da Hyk- sosların eski başkenti Auasir'e yerleştirildiler? (s. 135, 137)

Kralın tanrıları görememesiyle cüzzamlıların Mısır'da var ol- masının ne tür bir alakası olabilir? Tanrılar zaten çeşitli hayvanlar şeklinde zuhur etmiyorlar mıydı? Kral zaten onları görmüyor muydu? (s. 135)

80.000 kişi bir günde nasıl toplandı? (s. 135)

Kudüs'le cüzzamlıların ne gibi bir bağlantısı vardı da Mısırlılar kendi ailelerinden yardım istemek dururken gidip kendi ırkların- dan ve kültürlerinden olmayan ve Kudüs'te yaşayan Hyksoslardan yardım istediler? (s. 141)

Musa'nın cüzzamlı olduğuna dair iddiaları da ele alan Josep- hus, onun hastalıklı insanların kirli olarak kabul edilmesi gerekti- ğine, bu kişilerin tanrının tapınağına giremeyeceğine ve toplumdan uzaklaştırılması gerektiğine dair koyduğu kuralları hatırlatır. Ar- dından da "Eğer Musa cüzzamlıysa neden kendisini de sınırlayan

yasaklar koysun?" diyerek Musa'nın halkın içinde yaşadığı ve buluşma çadırına girdiğiyle ilgili rivayetlere yer verir (s. 145, 147).¹²

Africanus ise Ahmose zamanında Musa'nın Mısır'dan çıktığını ancak kendi görüşüne göre bu dönemde Hz. Musa'nın hala genç/çocuk olduğunu söylemektedir (s. 111) Eusebius'un Ermenice versiyonunda Hz. Musa'nın Achencheres (muhtemelen Akhenaton) döneminde İsrailoğullarını Mısır'dan çıkardığı yazmaktadır (s. 119). Bu şekilde 18. Hanedanlıkla ilgili bilgi verilmesinin ardından, 19. Hanedanlık krallarının da listelenmesiyle ikinci kitap sonlanmaktadır.

Aegyptiaca'nın üçüncü kitabında 20. Hanedanlıktan 31. Hanedanlığa kadar olan kralların isimlerine ve yönetim sürelerine yer verilir. 20. Hanedanlıkta, Mısır Tebli krallar tarafından yönetilmeye devam etmiş, 21. Hanedanlıkta¹³ ise yönetim Tanisli kralların eline geçmiştir. 22. Hanedanlık Bubastisli, 23. Hanedanlık Tanisli krallardan oluşmaktadır. Saisli kralların egemen olduğu 24. Hanedanlık, bir kuzunun Mısır'ın Asurlular tarafından işgal edileceği ve Mısırlıların köle olacağına dair kehanette bulunmasıyla meşhurdur. 25. Hanedanlık,¹⁴ yaklaşık 40-44 yıl boyunca yönetimi ellerinde tutan Etiyopya kökenli 3 kraldan oluşmaktadır. 26. hanedanlıkta yönetim yeniden Sais kökenli kralların eline geçer. Bu dönemin krallarından olan Neko, Yahuda krallarından Yoşiya'yla Megiddo'da savaşmış, onu öldürmüş ve Kudüs'ü ele geçirmiştir. Yoşiya'nın ardından tahta geçen oğlu Yehoahaz, kral Neko tarafından köle olarak Mısır'a getirilmiştir. Kral Uaphris (Apries) zamanında ise Asurlular Kudüs'ü ele geçirmiş ve Yahudilerin bir kısmı Kral Uaphris'e sığınmıştır.

27. Hanedanlık yaklaşık 120-124 yıl boyunca Mısır'ı yöneten Pers kökenli 8 kraldan, 28. Hanedanlık, 6 yıl boyunca yönetimde ka-

¹² Flavius Josephus, *Against Apion*, I. 26-31.

¹³ 21. Hanedanlıktan 24. Hanedanlığa kadar geçen dönem Üçüncü Ara Dönem (MÖ. 1076-723) olarak adlandırılmaktadır.

¹⁴ 25. Hanedanlıktan 30. Hanedanlığa kadar geçen dönem Geç Dönem (MÖ. 722-332) olarak adlandırılmaktadır.

lan Saisli krallardan, 29. Hanedanlık 20-21 yıl yönetimde kalan Mendesli 4 kraldan ve 30. Hanedanlık Sebennytuslu 3 kraldan oluşmaktadır. Aslında Manetho eserinde 30 Hanedanlıkla Mısır krallarının listesini tamamlamıştır. Ancak bu hanedanlıktan sonra Manetho'nun Mısır yönetimindeki kişiler hakkında bilgiler vermeye devam etmesinden ve devamlılığın sağlanmak istenmesinden dolayı kaynaklar, 31. Hanedanlık¹⁵ şeklinde bir ekleme yapmışlardır. Perslerin egemen olduğu bu dönemde 3 kral Mısır'ı yönetmiştir. Bu bilgilerin verilmesinin ardından da kitap sona ermektedir.

Kısaca özetlediğimiz Aegyptiaca'da üç husus dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki günümüzde çok az bilgi sahibi olduğumuz hanedanlıklar hakkında Manetho'nun da detaylı bilgi vermemesidir. Bu durum Mısır tarihinin Antik Dönem'de bile çok iyi bilinmediği ve bazı eksik parçaların olduğunu göstermesi açısından ilginçtir. İkincisi, Manetho'nun kralların yönetim süreleriyle ilgili verdiği bilgilerin papirüslerdeki bilgilerle uyuşmaması, hatta Manetho'nun papirüslerde geçmesine rağmen bazı kralların isimlerine kitabında yer vermemesidir. Örneğin, 12. Hanedanlık (MÖ. 1939+16-1760) krallarından olan II. Senusret/Sesostris Turin Papirüsü'nde geçen krallardan biri olmasına rağmen Aegyptiaca'da bu kralın adı geçmemektedir (s. 67, 71).

Üçüncüsü, Manetho'nun tanrıların ve kralların isimlerini verirken kullandığı yöntemdir. O, Mısır tanrılarının isimlerini yazarken onların Yunan tanrı panteonundaki karşılıklarını vermektedir. Örneğin, "zanaatkârların koruyucusu" olarak tasvir edilen Pta'h'ın yerine Manetho, Yunanlılar tarafından "zanaatkârların koruyucusu" olarak adlandırılan tanrı Hephaestus'u ya da güneş tanrısı Ra'nın yerine Yunanlıların güneş tanrısı Helios'u Mısır tanrısı olarak yazmıştır (s. 3). Manetho, bu yöntemle Yunanlıların zihninde Mısır tanrılarıyla ilgili daha net bir tasavvur oluşturmak ve onların Mısır tanrılarını benimsemelerini kolaylaştırmayı amaçlamış olabilir.

---

¹⁵ II. Pers İktidarı (MÖ. 343-332) olarak da geçen bu dönem Geç Dönem'in içerisine girmektedir.

Aslında bu yöntem Herodotos tarafından da kullanılmıştır.¹⁶ Bu durum Manetho'dan önce Yunanlıların bazı Mısır tanrılarıyla kendi tanrılarını özdeşleştirdiklerini göstermektedir. Geri kalan tanrılar içinse Manetho, kendi kendine çeviri yapmak zorunda kalmıştır.

Kralların isimlerini verirken de Manetho onları Yunancaya çevirmiştir. Hatta bazen isimlerin Yunanca çevirisi olmasına rağmen o, kendi transkripsiyonunu yapmayı tercih etmiştir. Örneğin, 26. Hanedanlık krallarından olan Neferibre (hük. MÖ. 595-589) Herodotos tarafından "Psammis" olarak çevrilmiş olmasına rağmen,¹⁷ Manetho bu çeviriyi kullanmayıp "Psammuthis" şeklinde kralın ismini yazmayı tercih etmiştir (s. 169). Manetho'nun isimleri Yunancaya çevirirken nasıl bir yöntem takip ettiğini anlamak güçtür. O, bazen kralların kral listelerinde geçen adlarını direk olarak Yunancaya çevirirken, bazen harflerin yerlerinde değişiklikler yapmış, bazen de ismin baştaki ve sondaki birkaç harfini silerek isimleri kısaltmayı tercih etmiştir.¹⁸

1822 yılında hiyeroglif yazı çözümleninceye kadar Aegyptiaca, Mısır tarihi söz konusu olduğunda başvurulan önemli kaynaklardan biri olmuştur. Manetho, kitabında ilk defa "hanedanlık" kelimesini kullanmış ve Mısır krallarını 30 hanedan şeklinde sınıflandırmıştır. O, bu sınıflandırmayı yaparken hem hükümdarların kökenleri açısından hem de mekânsal açıdan bir kesinti ya da değişiklik olup olmamasına dikkat etmiştir. Bu sınıflandırma Antik Mı-

¹⁶ Herodotos, *Tarih*, çev. Müntekim Ökmen, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2017, s. 118.

¹⁷ Herodotos, *Tarih*, s. 199.

¹⁸ 18. Hanedanlık krallarından II. Thutmose'nin (hük. 1482-1480) adı kral listesinde "Aakheperenre" şeklinde geçmektedir. Manetho baştaki ve sondaki harfleri atarak II. Thutmose'nin adını "Khepron" olarak vermeyi tercih etmiştir. 2. Hanedanlık krallarından olan Sened (hük. ?-2610), kral listesinde "Senedi/Senedi" şeklinde geçmektedir. İsmi Yunancaya çevirirken Manetho'dan beklenen onun "Senethes" şeklinde yazmasıyken, Manetho kral Sened'in adını "Sethenes" şeklinde vermektedir. Bkz. Gerald P. Verbrugge ve John M. Wickersham, *Berosos and Manetho, Introduced and Translated: Native Traditions in Ancient Mesopotamia and Egypt*, Michigan: The University of Michigan Press, 2001, ss. 112-113.

sır'ın politik açıdan anlaşılmasında hayafî bir rol oynamaktadır. Antik Mısır tarihine dair kazılarda yeni bilgilere ulaşılmış olsa da Manetho'nun yaptığı bu şema günümüzde hala Antik Mısır araştırmacıları tarafından kullanılmaktadır. Bu nedenle Aegyptiaca, her ne kadar içerisinde tarihlendirme ve kralların isimleriyle ilgili hatalar barındırıyor olsa da önemini korumaya devam etmektedir.

Mukadder SİPAHİOĞLU

(Yüksek Lisans Öğrencisi
Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi)

